

**ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ І ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914 – ЛЮТИЙ 1917 Р.)**

38. ЦДАК. – Ф. 313. – Оп. 2. – Спр. 3139–3140.
39. ЦДАГО. – Ф. 17. – Оп. 1. – Спр. 14.
40. Овсієнко О. Ф. «Українське питання» в студентському русі / О. Ф. Овсієнко // «Українське питання» в російській імперії (кінець XIX – початок XX ст.). – Ч. 2. – К. : Інститут історії України НАН України, 1999. – С. 207–235.
41. Виров-й Е. 54-я годовщина смерти Т.Г. Шевченка в Екатеринославе. Деятельность Екатеринославской «Просвितы» и ее филей в связи с войной (от нашего корреспондента) // Украинская жизнь (Санкт-Петербург). – 1915. – № 3–4. – С. 146–151.
42. Просвितянин. Деятельность екатеринославской «Просвіти» в 1915 г. и ее закрытия // Украинская жизнь (Санкт-Петербург). – 1916. – № 2. – С. 36–49.
43. Украинская жизнь (Санкт-Петербург). – 1915. – № 7.
44. Жигло Л. Отчет о деятельности столовой общества «Просвіта» для семей запасных в г. Екатеринослав за первый год существования столовой // Украинская жизнь (Санкт-Петербург). – 1915. – № 11–12. – С. 150–154.
45. Дорошук Н. Культурницька діяльність українства між двома революціями (1907–1917 рр.) / Н. Дорошук // Київська старовина. – 2000. – № 2. – С. 164, 161–165.
46. Пеглюра С. Год молчания // Украинская жизнь (Санкт-Петербург). – 1915. – №7. – С. 8–12.
47. Донченко С. П. Ліберальні партії України (1900–1919 рр.) / С. П. Донченко. – Дніпродзержинськ : Видавничий відділ ДДТУ, 2004. – 379 с.
48. Украинская жизнь (Санкт-Петербург). – 1916. – № 2.
49. Украинская жизнь (Санкт-Петербург). – 1916. – № 4–5.
50. Украинская жизнь (Санкт-Петербург). – 1916. – № 6.
51. Життя навчає // Гасло (Харків). – 1915. – 31 грудня (№ 3). – С. 1.
52. Дискуссия // Россия и Первая мировая война (Материалы междунар. науч. коллоквиума 1–5 июня 1998 г., г. С.-Петербург). – Спб. : Дмитрий Буланин, 1999. – С. 250–252.
53. Политический процесс: основные аспекты и способы анализа: Сборник учебных материалов / Под. ред. Мелешкиной Е.Ю. – М. : Издательский Дом «ИНФРА-М», Издательство «Весь Мир», 2001. – 304 с.
54. Євселевський Л. І., Фарина С.Я. «Просвіта» в Наддніпрянській Україні. Історичний нарис / Л. І. Євселевський, С. Я. Фарина. – К. : Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка, 1993. – 128 с.

Присяжнюк О.М.

УДК 94 (477.74) : 351.853 «1945/1991»

**ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ
ТА КУЛЬТУРИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ (1945 – 1991 РР.)**

Серед актуальних завдань духовного відродження України невідкладно постає проблема збереження національної культурної спадщини і зокрема, пам'яток південно-західного регіону України – сучасної Одеської області, що уособлюють багатомістовий досвід, традиції, побут та культуру населення цієї території. Саме охорона пам'яток історії та культури Одещини має багаторічну історію. Виникнення та взаємовідносини інституцій, що займалися охороною пам'яток історії та культури, усвідомлення їх помилок та здобутків є важливим етапом побудови ефективної системи охорони пам'яток історії та культури сучасного Одеського регіону.

Проведений нами аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що у вітчизняній історіографії відсутня спеціальна праця, присвячена розбудові системи державних і громадських організацій з охорони пам'яток історії та культури на території Одеської області, яка б охоплювала період 1945 -1991 рр. Загальні міркування й окремі спостереження в такій постановці проблеми містяться у деяких наукових працях, які не вичерпують всієї повноти і складності даної проблематики.

Окремі статті та наукові праці висвітлюють появу та діяльність різноманітних місцевих державних органів, наукових установ та освітніх закладів та громадських організацій, що є складовими частинами системи охорони пам'яток історії та культури Одеської області. Так, створенню та початку роботи Одеського археологічного товариства – першої громадської організації, яка піклувалася питаннями охорони пам'яток історії та культури в Одеській області присвячена низка праць Л.Славіна [1], Л.Гудіс [2, 3], О.Ашрафіана [4], та ін. Діяльності Одеського археологічного товариства щодо організації та проведення рятівних досліджень пам'яток археології Одеського регіону розглянуто в статті В.Н.Станко [5].

Пам'яткоохоронна робота редакційної колегії видання «Історії міст та сіл УРСР», яка полягала у зборі матеріалів та відомостей про історію населених пунктів розглянута дослідниками В.Грабовецьким, В.Калениченком, Ш.Людковським [6], А.Батюк [7] та М. Савченком [8]. Питання присвячені роботі колективу Одеського обласного державного архіву з підготовки матеріалів для видання Одеського тому «Історії міст та сіл УРСР», завдяки якій зібрано та систематизовано по категоріях значний матеріал у тому

числі по пам'ятках історії та культури Одеської області, розглядає у своїй статті його співробітниця І.Хіоні [9].

Одними з перших питання щодо залучення громадськості області до питань охорони та вивчення пам'яток торкнулися у своїй роботі Ф.Субботінов, А.Бужевич [10]. Натомість внесок громадськості до справи охорони пам'яток в цілому по Україні дослідив Ю.Данилюк співробітник відділу історико-краєзнавчих досліджень при Інституті історії АН УРСР [11]. Так, діяльність Одеської державної наукової бібліотеки ім. М.Горького, що стосується охорони пам'яток історії та культури регіону висвітлена у статті Л.Смичок та Л.Забенкіної, яка увійшла до матеріалів регіональної наукової конференції [12].

Державні органи районних та обласних відділів культури та практично весь загал закладів освіти та науки області проводили титанічну роботу з формування переліку пам'яток Одеської області. Так, практичні питання пов'язані з роботою відділу Північно-Західного Причорномор'я Інституту археології НАН України по формуванню зводу пам'яток історії та культури Одеської області розглянув у своїй статті І.Сапожников [13]. Досить важливим результатом багаторічної праці державних органів з формування переліку пам'яток є робота, яка збрала в собі інформацію про всі пам'ятки містобудування та архітектури Одеської області – «Пам'ятки містобудування та архітектури Української РСР» [14] та каталог-довідник «Пам'ятки історії та культури УССР» [15].

Підсумковою роботою з теоретичних питань можна назвати роботу В.Войналовича, Ю.Данилюка «Досвід і проблеми охорони пам'яток історії та культури в 60-80-х роках» [16], в якій узагальнено досвід здобутий в результаті діяльності у тому числі й Одеських організацій з охорони пам'яток історії та культури.

В низці публікацій підіймаються питання розвитку археологічного краєзнавства в Одеській області, як заходи щодо популяризації охорони пам'яток А.Малюкевич [17], Л.Субботін [18]. Вивчення надбань окремих істориків, які присвятили свою наукову діяльність вивченню різних аспектів історії Одещини у тому числі й пам'яток історії та культури, відображено в низці біографічних праць М.Агбунов [19], Н.Секерська [20].

Нажаль системного характеру в даний період набуває лише робота з формування переліку пам'яток Одеської області, яка й об'єднує зусилля державних, громадських, наукових та освітніх закладів в результаті чого велику кількість пам'яток прийнято під охорону держави. Результатам археологічних експедицій, що досліджували пам'ятки археології регіону, була присвячена конференція «Проблеми історії і археології Нижнього Подністров'я», яка проходила у м. Білгород-Дністровський в 1995 р. [21,22].

Значний інтерес становить кандидатська дисертація Ю.Данилюка, у якій ставиться широке коло питань, пов'язаних з діяльністю краєзнавчих та пам'яткознавчих осередків. Об'єктом уваги дисертанта стали також охорона і пропаганда історико-культурної спадщини, а також процес створення фундаментальних наукових праць, передусім «Історії міст і сіл Української РСР» [23]. Водночас Ю.Данилюк зазначав, що в цей час простежуються спроби штучного протиставлення громадських формувань державним структурам, прояви формалізму, зайвої ідеологізації в діяльності деяких громадських організацій, кон'юнктурного підходу у вивченні й популяризації пам'яток історії та культури [23].

Фундаментальною науковою працею, в якій вперше було зроблено спробу розкрити розвиток системи органів з охорони пам'яток культури в Україні є монографія «Охорона пам'яток культури в Україні (1917-1990)» Акуленко В.І. [24]. У цьому дослідженні висвітлюються питання з становлення системи охорони пам'яток культури в Україні з 1917 до кінця 1990-х рр. Автор, характеризуючи основні напрямки розвитку системи охорони пам'яток культури використовував конкретні приклади з практики, які мали місце в різних регіонах країни, включаючи Одещину. В роботі висвітлюються особливості розвитку системи охорони пам'яток культури зумовлені розвитком нормативно-правової бази, зокрема етапи розвитку загальноукраїнської системи співпадають з етапами розвитку пам'яткоохоронного законодавства викладених у інших працях цього автора. Незважаючи на ґрунтовність і всебічність проведеного аналізу, автор монографії знаходився під впливом надмірної ідеологізації, що зумовило появу в деяких випадках невинуватих оптимістичних висновків.

Стан проблем обліку та вивчення пам'яток історії та культури на межі ХХ - ХХІ століть став предметом дослідження в праці П.Тронька «Краєзнавство на Україні: традиції і перспективи» [25]. Автор пропонує своє бачення невирішених питань, перспективних напрямів дослідження пам'яткоохоронної проблематики акцентуючи увагу на загальноукраїнських проблемах розвитку вивчення пам'яток історії та культури, але не зосереджуючись на окремих регіонах України.

Актуальні питання пам'яткознавства підіймаються у праці «Увічнена історія України» П.Тронька та В.Войналовича, яка розкриває стан увічнення сторінок історії України періоду жовтневої революції, місце і роль "монументальної пропаганди" в формуванні і функціонуванні тоталітарної системи, завдання з вшанування пам'яті жертв політичних репресій та інші важливі аспекти [26]. Автори, характеризуючи здійснення на всеукраїнському та регіональних рівнях програм увічнення сторінок історії засобами пластичного мистецтва, спорудження пам'ятних знаків, відкриття меморіальних дощок, критично підійшли до висвітлення основних напрямків роботи, адже роки радянської влади були наскрізь просякнуті ідеологією. При цьому, книга містить цілий ряд маловідомих матеріалів щодо спорудження та встановлення пам'яток Одещини.

Особливості розвитку пам'яткознавства в Україні показано у працях відомого вченого С.Заремби, в яких розкривається пам'яткознавча діяльність місцевих музеїв, бібліотек вищих навчальних закладів, громадських організацій [27, 28, 29]. Діяльності Українського товариства охорони пам'яток історії і культури дослідник С.Заремба присвятив роботу «Українське товариство охорони пам'яток історії і культури: історичний нарис», яка значною мірою допомогла у справі дослідження і популяризації історичного краєзнавства [30]. У монографії простежується складний шлях становлення Товариства, форми й методи діяльності секцій, комісій, науково-методичних рад, місцевих організацій Товариства, а також висвітлюються проблеми, які постійно доводилося долати членам Товариства у своїй діяльності щодо збереження історико-культурної спадщини.

Але незважаючи на це, можна заключити, що доробок місцевих організацій Українського товариства охорони п'яток історії та культури, висвітлено в літературі вкрай фрагментарно. Проблемних питань вивчення пам'яток історії та культури, що виявилися при підготовці Зводу пам'яток історії та культури України по Одеській області торкається лише робота О.Б.Дьоміна [31]. Досить повно розкриває у своїй статті значний внесок Національної Академії наук України в процес вивчення та охорони пам'яток історії та культури П. Тронько [32].

Широке коло питань, пов'язаних з охороною і вивченням нерухомих пам'яток історії та культури, розглянуте в колективній монографії «Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження і збереження», що побачила світ у 1998 р. за загальною редакцією В.Горбика [33]. У книзі висвітлено основні етапи становлення державної системи охорони пам'яток, діяльність громадських організацій у цій сфері в другій половині минулого століття, а також узагальнено досвід щодо вивчення пам'яток археології, історії, архітектури та містобудування, монументального мистецтва. Вчений критично характеризує радянську добу, коли ідеологічний догматизм та нетерпимість, неосвіченість та войовничий утилітаризм, байдужість з боку чиновників завдали значної шкоди історико-культурній спадщині [33].

В своїх наукових працях В.Горбик розкриває процес підготовки багатотомного видання – «Зводу пам'яток історії і культури народів СРСР» [34]. В іншій його роботі показана складна еволюція концептуальних засад і науково-методичного підґрунтя підготовки «Зводу пам'яток історії і культури народів СРСР», пошук критеріїв відбору і оцінки пам'яток, вільних від ідеологічних нашарувань і суб'єктивних уподобань. На жаль, цю унікальну працю не вдалося видати й досі, друком вийшло тільки перші два томи видання [35,36].

Історія розвитку музейних закладів України, та їх внесок у справу охорони пам'яток історії та культури висвітлюється в працях Р.Маньковської [37,38,39]. Дослідник, оцінюючи діяльність музеїв в радянські часи, переконливо свідчить, що уніфікація експозицій, насадження штучних соціологічних схем, жорсткий контроль за науково-дослідною роботою музейних закладів завдали серйозної шкоди Українському музейництву. Але і за таких несприятливих умов музеї залишались справжніми осередками збереження та популяризації історико-культурної спадщини.

В праці В.Хмарського, В.Ващенко зібрано вичерпний перелік біографій Професорів Одеського університету, які досліджували історію південного регіону України та зробили значний внесок у дослідження пам'яток Одещини [40]. Науковий доробок самого автора - видатного вченого історика Ващенко Віктора Петровича висвітлив в своїй праці В.Хмарський [41]. Дослідження музейної справи в Україні, що стосується охорони пам'яток, в своїй роботі провели Є.Піскова, Л.Федорова [42].

Діяльність бібліотек Одеської області у вивченні історії регіону, та вивченні пам'яток історії та культури області дослідила Т.Полянко [43]. Науковий доробок Одеських істориків на ниві вивчення пам'яток регіону подано в біографічному довіднику «Видные ученые Одессы» [44].

Пам'яткоохоронна робота в Україні у 40 - 80-х рр. висвітлюється у збірнику методичних матеріалів «Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії і культури в Українській РСР», в якому показані втрати, яких зазнала історико-культурна спадщина за роки Другої світової війни, відродження і подальший розвиток пам'яткоохоронних закладів у післявоєнний період [45]. Проаналізовано також нагромаджений в Україні позитивний досвід і гострі проблеми, які постали перед краєзнавцями у 70 - 80-ті рр. ХХ ст. [46].

Науковий доробок історика і археолога І.Сапожнікова, який досліджував пам'ятки історії та археології Одещини та приймав активну участь у підготовці «Зводу пам'яток Одеської області», подано в його авторській бібліографії [47]. Дослідженню пам'яток археології Одеської області визначними науковцями археологами Т.Самойлова, С.Смолянинова, В.Петрунь, І.Сапожніков, О.Секерська, С.Іванова, Л.Суботін та ін. присвячена збірка статей Пам'ятки археології Північно-Західного Причорномор'я [48].

Важливе значення для вивчення пам'яток археології має збірка публікацій матеріалів пам'яток енеоліту, епохи пізньої бронзи та перших століть нашої ери, які були виявлені та досліджені у Кодимському і Котовському районах Одеської області експедицією управління охорони об'єктів культурної спадщини Одеської облдержадміністрації в зоні будівництва з'єднувального нафтопроводу НПК «Південний» - Західна Україна [49].

У довіднику, який підготували такі вчені як - Гудкова О.В., Охотніков С.Б., Субботін Л.В., Черняков І.Т., вперше подано найбільш вичерпний перелік всіх відомих пам'яток археології Одеської області з зазначенням місць їх розташування, відмічаються найбільш важливі знахідки, вказується культурна приналежність пам'яток, їх відносне чи абсолютне датування, рівень вивченості [50]. Серед дослідників

часів незалежності досить цікавими можна назвати роботи Н. Щербини, які розглядають розвиток історичного краєзнавства на Одещині в радянський період [51-62].

Отже, аналізуючи літературу 40 – 90-х рр. ХХ ст. можна зазначити, що незважаючи на певні недоліки, характерні для історичної науки зазначеного періоду, вона відіграла позитивну роль в активізації діяльності з охорони пам'яток історії та культури у республіці в цілому, і в області зокрема. Окремі праці, присвячені діяльності державних і громадських організацій з охорони пам'яток історії та культури на Одещині, не розкривали в повній мірі шляхи розвитку системи цих організацій, яка мала місце в регіоні у другій половині ХХ ст. та мали ідеологічне спрямування.

Таким чином в літературі другого періоду простежується відповідність розвитку теоретичних питань пов'язаних з охороною пам'яток досліджуваного регіону до загальнодержавних. Також виявляється, що незважаючи на цілу низку робіт з дослідження діяльності окремих громадських організацій та наукових установ з охорони пам'яток історії та культури на Одещині, питання їх аналізу та взаємодії не були розкриті. А проблема аналізу історії та розгляд етапів формування системи державних та громадських органів з охорони пам'яток на Одещині, так і не стала предметом спеціального дослідження. Що робить вкрай необхідними та досить перспективними дослідження з даної проблематики.

Джерела та література

1. Славін Л. Створення Одеського археологічного товариства. // З досвіду роботи музеїв УРСР. – 1961. – Одеса. 2. – С. 101–106.
2. Создание Одеського археологического общества // Советская археология. – 1959. – №3. – С. 278–279.
3. Гудис Л. Второе собрание археологического общества // КС ОГАМ за 1961 г. – Одеса, 1963. – С. 143–147.
4. Ашрафян О. Одеське археологічне товариство // Матеріали з археології Північного Причорномор'я. – 1960. – Вип. 3. – С. 307–308.
5. Станко В. Одесское археологическое общество // 150 лет Одесскому обществу истории и древностей. 1839 – 1989. Тезисы докладов юбилейной конференции. – Одесса, 1989. – С. 5 – 8.
6. Грабовецький В., Калениченко В., Людковський П. Про роль державних архівів у розвитку краєзнавства // Історичні джерела та їх використання. – К., 1964. – Вип. 1. – С. 9 – 20.
7. Батюк А. Участь архівістів республіки у підготовці «Історії міст і сіл УРСР» // Архіви України. – 1966. – № 3. – С. 7 – 11.
8. Савченко М. Участь істориків–архівістів у підготовці «Історії міст і сіл УРСР» // Архіви України. – 1968. – № 4. – С. 9 – 13.
9. Хіоні І. Участь Одеського облдержархіву в написанні «Історії міст і сіл УРСР» // Архіви України. – 1975. – № 3. – С. 54 – 57.
10. Субботинов Ф., Бужевич А. Историко-краеведческий музей в школе. // Преподавание истории и географии в свете решений XX съезда КПСС в школах Одесской области (Из опыта работы). – Одесса, 1957. – С. 50 – 57.
11. Данилюк Ю. Розвиток громадських ініціатив по збереженню історико-культурної спадщини в 60–80-х роках // Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР.– К.: Інститут історії АН УРСР. – 1989. – Ч. IV – С. 100–153.
12. Смычок Л., Забенкина Л. Историко-краеведческая деятельность Одесской государственной научной библиотеки им. М.Горького // Тезисы I областной историко-краеведческой научно-практической конференции, посвященной 200-летию г. Одессы «Воспитание историей». – Одесса, 1989. – С. 121–122.
13. Сапожников И. Археологические разведки для «Свода памятников истории и культуры Одесской области» в 1988 г. // Тезисы I областной историко-краеведческой научно-практической конференции, посвященной 200-летию г. Одессы «Воспитание историей». – Одесса, 1989. – С. 121–122.
14. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. – К.: Будівельник, 1985. – Т.3. – 564 с.
15. Памятники истории и культуры УССР. Каталог-справочник. – К.: Наукова думка, 1987. – 536 с.
16. Войналович В., Данилюк Ю. Досвід і проблеми охорони пам'яток історії та культури в 60–80-х роках // Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР.– К.: Інститут історії АН УРСР.– 1989. – Ч. IV – С. 4–99.
17. Малокевич А. К вопросу о развитии археологического краеведения в Одесской области // Тезисы I областной историко-краеведческой научно-практической конференции, посвященной 200-летию г. Одессы «Воспитание историей». – Одесса, 1989. – С. 97 – 98.
18. Субботин Л. Археологическое краеведение в школе // Тезисы I областной историко-краеведческой научно-практической конференции, посвященной 200-летию г. Одессы «Воспитание историей». – Одесса, 1989. – С.98–99.
19. Агбунов А. П.О.Карышковский и изучение древней истории и географии Причерноморья // Древнее Причерноморье (чтения памяти профессора Петра Осиповича Карышковского). Тезисы докладов конференций. / Редкол. Гудкова А. и др. – Одесса, 1989. – С. 3 – 4.
20. Секерская Н. М.С.Синицин – первый председатель Одесского археологического общества // 150 лет Одесскому обществу истории и древностей. 1839 – 1989. Тезисы докладов юбилейной конференции. – Одесса, 1989. – С. 43–45.

21. Проблемы истории и археологии Нижнего Поднестровья: Тезисы Докладов и сообщений научно-практической историко-краеведческой конференции. – Белгород-Днестровский, 1990. – Ч. 1. История. – 136 с.
22. Проблемы истории и археологии Нижнего Поднестровья: Тезисы Докладов и сообщений научно-практической историко-краеведческой конференции. – Белгород-Днестровский, 1990. – Ч. 2. Археология. – 126 с.
23. Данилюк Ю. Развитие общественных форм исторического краеведения на Украине (конец 50-х – 80-е годы): Автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.01.– Харьков, 1991. – 17 с.
24. Акуленко В. Охорона пам'яток культури в Україні (1917 – 1990). – К.: Виш шк., 1991. – 274 с.
25. Тронько П. Краєзнавство на Україні: Традиції і перспективи // Завдання історичного краєзнавства у дослідженні та популяризації пам'яток історії та культури. – К., 1991. – С 12–20.
26. Тронько П., Войналович В. Увічнена історія України. – К.: Наукова думка, 1992–176 с.
27. Заремба С. Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність. – К.: Логос, 1995.–448 с.
28. Заремба С. Пам'яткознавство України: історія і сучасність. // Праці Центру пам'яткознавства. – К., 1992. – Вип. 1. – С. 5 – 24.
29. Заремба С. Українське пам'яткознавство: історичний досвід і сучасність. // Історіографічна спадщина науки історії України (погляд з кінця ХХ ст.) Матеріали Всеукраїнської науково-освітньої конференції –Глухів, 1997.–С. 12–14.
30. Заремба С. Українське товариство охорони пам'яток історії і культури: історичний нарис. – К.: Логос, 1998. – 243 с.
31. Дьомін О. Проблеми вивчення пам'яток історії та культури у «Зводі історії і культури України по Одеській області» // Шоста Всеукраїнська конференція з історичного краєзнавства. – Луцьк: Волинський державний університет ім. Л.Українки, 1993. – С. 312 – 313.
32. Тронько П. Національна Академія наук України в організації та проведенні історико-краєзнавчої діяльності // Історія України: маловідомі імена, події, факти. Вип. 2. – К.: Рідний край, 1997 – С. 3 – 10, 12.
33. Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження і збереження. – К.: Інститут історії України, 1998. – 399 с.
34. Горбик В. Проблеми і завдання «Зводу» // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. – К., 1999. – Вип. 8. – С. 48 – 53.
35. Горбик В. Підготовка «Зводу пам'яток історії і культури» // Завдання історичного краєзнавства у дослідженнях та популяризації пам'яток історії і культури: Тематичний зб. наук, праць. – К., 1991. – С. 83 – 93.
36. Звід пам'яток історії і культури України: Енциклопедичне видання у 28 т. / Гол. ред. В.Смолій: НАН України Ін-т історії України та ін.. – К.: Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид-ві «Українська енциклопедія» ім. М.Бажана, Київ: Кн.. 1. Ч. 1.: А–Л / Відп. ред. П.Тронько. –1999.–580 с.
37. Маньковська Р. Музеєзнавство в Україні: питання теорії і практики (1917 – червень 1941 р.). Автореф. дис. канд. ... іст. наук: 07.00.01. – К., 1999.–21 с.
38. Маньковська Р. Краєзнавчі музеї в Україні: історія і сучасність. // Краєзнавство. – 2000. – № 1 – 2. – С. 153 – 159.
39. Маньківська Р. Музейництво в Україні. – К.: Рідний край, 1999. –235 с.
40. Хмарський В., Ващенко В. Бачинський Анатолій Діомидович // Професори Одеського (Новоросійського) університету: Біогр. словник. / Відп. ред. В. А. Сминтина. – Одеса.: Астропринт, 2000. – Т. 2. – 544 с.
41. Хмарський В. Віктору Петровичу Ващенко – 70 // Записки історичного факультету: Збірка статей. – Одеса, 1999. – Вип. 9. – С. 6–13.
42. Піскова Є., Федорова Л. Музейна справа в Україні: історія, традиції, проблеми розвитку // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. – К. – Донецьк, 2001. – Вип. 17. – С. 3 – 9.
43. Полянко Т. Деятельность библиотек Одесской области в изучении истории региона и создании краеведческих информационных ресурсов // Наукова бібліотека" в сучасному суспільстві: Історія, проблеми, перспективи: До 185-річчя Наукової бібліотеки Одеського національного ун-ту ім. І.Мечникова.: Зб. ст. / Відп. ред. В.Сминтина. – Одеса: Астропринт, 2003. – С. 26–31.
44. Видные ученые Одессы. – Одесса, 2003. – Выш. 10. – 145 с.
45. Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР. Зб. методичних матеріалів. – К.: Інститут історії України, Миколаївський пед. ін-т ім. В.Г.Белінського, 1989. – Ч. 3. – 174 с.
46. Войналович В., Данилюк Ю. Досвід і проблеми охорони пам'яток історії та культури в 60– 80– х роках // Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР.– К.: Інститут історії АН УРСР.– 1989. – Ч. IV – С. 4–99.
47. Сапожников И.В. Авторская библиография: 1975–2006. /Издательский дом «Аудитория». – Одесса – Ильичевск: ООО «Гратек», 2006. – 80с.
48. Пам'ятки археології Північно-Західного Причорномор'я. Збірка ст. – Одеса: Гермес, 2000. – 148 с.

49. Дзиговський О.М., Самойлова Т.Л., Смолянінова С.П., Ванчугов В.П. Археологічні пам'ятки Тілігуло–Дністровського межріччя. – Одеса: Астропрінт, 2003. – 220 с.
50. Гудкова А.В., Охотников С.Б., Субботин Л.В., Черняков И.Т. Археологические памятники Одесской области (справочник). – Одесса, 1991.
51. Щербина Н.Ф. Історія написання "Історії міст і сіл Української РСР. Одеська область" як джерело вивчення історичного краєзнавства // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Сучасний соціокультурний простір 2004". – К.: ТОВ "ТК "Меганом". – 2004. – Ч. 1. – С. 135–137.
52. Щербина Н.Ф. Науковий доробок краєзнавців як об'єкт вивчення історичного краєзнавства на Одещині у II половині 50-х – 80-ті рр. ХХ ст. // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – Одеса, 2005. – С. 135–143.
53. Щербина Н.Ф. Музейна справа на Одещині в контексті історичного краєзнавства (кінець 40-х – 60-ті рр. ХХ ст.) // Р.Ф. Кайндль. Вікно в європейську науку. Матеріали II Міжнародного наукового семінару "Кайндлівські читання", 28–29 травня 2005. – Чернівці: Прут, 2005. – С. 131 – 134.
54. Щербина Н.Ф. Краєзнавство: стан і проблеми розвитку // Народний Рух України: місце в історії та політиці. Матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції 15–17 вересня 2005. – Одеса: Астропрінт, 2005. – С.155 – 159.
55. Щербина Н.Ф. Роль громадських музеїв у розвитку краєзнавчого руху на Одещині у повоєнну добу (кінець 40-х – 60-ті рр. ХХ ст.) // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції "Сучасний соціокультурний простір 2005". – К.: ТОВ "ТК "Меганом". – 2005. – 4.1. – С. 22–24.
56. Щербина Н.Ф. Діяльність Одеського археологічного товариства в розвитку історичного краєзнавства на Одещині // Матеріали шостої сумської наукової історико-краєзнавчої конференції. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2005. – С. 258 – 261.
57. Щербина Н.Ф. Деякі аспекти розвитку археології в контексті історичного краєзнавства на Одещині // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – Одеса, 2005. – № 6 (18). – С. – 136 –143.
58. Щербина Н.Ф. Громадські музеї в розвитку історичного краєзнавства Одещини (40 – 80-ті рр. ХХ ст.) // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету: Історичні науки. Педагогічні науки. Філологічні науки: Збірник наукових праць. – Ізмаїл, 2005. – Вип. 19. – С. 49–52.
59. Щербина Н.Ф. Архівні установи в системі краєзнавчого руху на Одещині у другій половині ХХ ст. // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. Вип. 6. Серія: історія. – Одеса: Астропрінт, 2006. – С. 262 – 267.
60. Щербина Н.Ф. Діяльність Одеської обласної організації УТОПІК із збереження історико-культурної спадщини (60–80-ті рр. ХХ ст.) // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – Одеса, 2006. – № 5 (25). – С.172–179.
61. Щербина Н.Ф. Історико-краєзнавча діяльність бібліотек Одещини (50 – 80-ті рр. ХХ ст.) // Наукові праці: Науково-методичний журнал. Історичні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П.Могили, 2006. – Т. 48. – Вип. 35. – С. 126 –130.
62. Щербина Н.Ф. Історико-краєзнавча діяльність секції "Одесика" (1964 – 1989 рр.) // Матеріали III Міжнародної наукової конференції "Вікно в європейську науку", присвячена 140-річчю від дня народження Р.Кайндля, 20–21 травня 2006. – Чернівці: Прут, 2006. – С. 29 – 31.

Спивак І.А.

УДК 94 (38) + 259. 4

«АХЕМЕНИДСКАЯ АВЕСТА» ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ АНТИЧНЫХ ИСТОЧНИКОВ

Согласно зороастрийской традиции, письменный текст Авесты существовал задолго до греко-македонского завоевания Ирана. Наиболее подробный рассказ о передаче текстов зороастрийского священного писания содержится в IV книге Денкарта: «Когда царь Виштасп освободился от войны с Арджаспом, он обратился к другим царям, чтобы они приняли маздаяснийскую веру. И, чтобы распространить среди людей писания этой религии, которые были изучены со всей мудростью и которые относятся к приобретению знаний и всевозможных благ, он послал в то же самое время Спити и Арезраспа и других мубедов, которые изучили язык этих писаний и которые вернулись из Хванираты после полного изучения знаний веры под руководством Фрашостара. Дара сын Дараба приказал сохранить две копии целого текста Авесты и ее комментария, в том виде как это было получено Зардоштом от Ормазда, один в Ганч-и Шайеган (царской сокровищнице), а другой в Дез-и Нибишт (царском архиве). Валахш Аршакид приказал разослать свое повеление во все области, с тем, чтобы сохранить в неприкосновенности так, как это осталось в каждой области, все, что сохранилось из Авесты и комментария и тех ученых, которые от них происходят, и все, что оказалось рассеянным из-за разбоя, грабежа и разорения Александра и его армии и что осталось заслуживающим доверия в письменной и устной передаче (Дк, IV, 14-16) [1]. Такой же, в основном, рассказ содержат и другие зороастрийские источники, а так же основанные на них тексты мусульманской традиции [2].